

Ofärdens etiologi

Gunnar Adler-Karlsson

Ska vi förstå ofärdens ursprung och orsak måste vi gå långt tillbaka i tiden, säger Gunnar Adler-Karlsson, som i sitt anförande tog upp de tre eviga hoten mot välfärden – de hot som ständigt följt människan – nämligen fattigdom, ekologisk förstörelse samt våld och krig. Med utgångspunkt från sin bok "Lärobok för 80-talet" skisserade han också tio grunder för ofärdens framväxt.

Två av de värsta ofärdgrunderna i Sverige idag hänger enligt hans bedömning direkt samman med den tekniska utvecklingen. Ska vi minska den klart iakttagbara ofärden i dagens Sverige krävs att vi får kontroll över den tekniska utvecklingen och den samhällsutveckling som ständigt pressar fram krav på ny teknisk utveckling, hävdar han.

Gunnar Adler-Karlsson är professor vid universitetet i Roskilde.

Något om begreppet ofärd

Begreppet "ofärd" har blivit förelagt mig. Intuitivt kan det lätt förstås. Men när man söker precisera det, blir det genast svårare. Är det inte bara ett nytt ord, vilket, i likhet med det lika svårpreciserbara "livskvalitet", mera uttyder ett missnöje med de hittills förhärskade begreppen "BNP" och "välfärd" än ett försök att komma fram till ett operationellt användbart mått på tillväxtens och välfärdens baksidor?

Det går att hävda att ofärdsbegreppets egen etiologi hänger samman med den reaktion mot de två senaste århundradenas huvudfilosofi, utilitarismen,

som vuxit fram under det senaste decenniet. Strävan att maximera den ogripbara lyckan ledde till krav på operationellt kvantifierbara mått, där lycka, happiness, först ersattes av nytta, utility, senare av välfärd, welfare och på 40-talet av bruttonationalprodukt, G eller BNP. Och under hela efterkrigstiden har vi sedan sökt maximera BNP i tron att detta skulle skapa den utilitaristiska nytta som vår grundfilosofi bjuder.

Sviten happiness, utility, welfare GNP, dvs lycka, nytta, välfärd, BNP, har under det senaste årtiondet ersatts av en ökad uppmärksamhet på motsatserna, unhappiness, disutility, the dark sides of welfare that we today can call "illfare", och BNP-tillväxtens baksida i form av resursuttömning och miljöförstöring, dvs på olycka, skadlighet, ofärd och, som motsats till BNP, livskvalitet. Det är någonstans i denna begreppsskog som vi kan placera dagens begrepp ofärd.

Detta begrepps politiska betydelse ligger däri att fler och fler tänkare, tex Popper, Barrington Moore och John Rawls, har uppställt tesen att vi skall ersätta den fåfänga strävan efter maximal lycka med ett försök att skapa ett samhälle, i vilket vi i stället söker skapa sådana institutioner att den värsta olyckan eller ofärden minimeras. I min egen version av detta tänkande, i "Lärobok för 80-talet", benämner jag denna grundfilosofi "inverterad utilitarism" eller rätt och slätt "upp-och-nervänd lyckofilosofi".

Bioekonomins tre eviga ofärdsproblem

Skall vi förstå ofärdens ursprung och orsak måste vi gå långt tillbaka i tiden, måhända obehagligt långt tillbaka för vår mänskliga fåfänga. För några år sedan började jag skissera på vad jag kallar en

Under hela efterkrigstiden har vi sökt maximer
a BNP i tron att detta skulle skapa den utili
taristiska nytta som vår grundfilosofi bjuder.

”bioekonomi”, dvs en ekonomisk teori som kon
centrerade sig icke på företagets vinst eller BNP
utan på det mänskliga livet. De tre hot mot livet mot
vilka en sådan teori kunde rikta sin uppmärksamhet
är *fattigdomen*, de livshotande resultaten av den
ekologiska förstöringen av biosfären, samt *våld och
krig*. Jag föreställer mig att dessa tre fenomen, fat
tigdom, ekologiska katastrofer samt krig, väl kan
tas också som tre huvudgrupper av ofärd.

Det problematiska med dessa tre grupper är emel
lertid att, när man börjar tänka bakåt i tiden, de tre
synes ha varit eviga följeslagare till människan.
Möjligt är t o m att de existerat före människan, att
dessa tre fenomen är en del av arternas kamp, som
är långt äldre än vår art, med bara kanske fyra
miljoner år på nacken. Fattigdomen i dagens Cal
cutta är icke annorlunda än den som skulle drabbat
Faraos Egypten, om icke Josef haft sin dröm och
byggt upp sina spannmålslager. Är den egentligen
annorlunda än den fattigdom som drabbat Skånes
storkar när alla vattensjuka områden dikats ut? Den
ekonomiska katastrofen som de senare åren drabbat
Himalayas sluttningar, efter alltför intensiv skogs
averkning, är inte väsentligt annorlunda än ner
huggningar av Libanons berömda cedrar. Men är
dess effekter annorlunda än de effekter som gjort att
för varje existerande djurart minst 100 en gång exi
sterande arter har varit oförmögna att anpassa sig
till naturens förändringar under revolutionens lopp
och dött ut? Är dagens krig i Mellan Östern speciellt
annorlunda, ur ofärdsskapande synpunkt, än de
krig vi läser om i Gamla Testamentet? Skiljer de sig
egentligen från den gamla darwinistiska principen,
äta eller, vilket nog måste ses som en hög grad av
ofärd, ätas?

Med andra ord, ju mer jag grubblar på ofärdens
etiologi, eller de bioekonomiska grundproblemen,
desto mer drivs jag i riktning mot förklaringar som
kommer social-darwinismen eller, som den idag kal
las, sociobiologins analyser nära.

En del ofärd ligger i livets natur

Den ofärd som hänger samman med ett långt livs
avslutning i döden och med det därmed förknippade
terminala lidandet måste vi betrakta som nödvän
dig. Den ofärd som hänger samman med ett kort livs
lidande och död tex en vattenburen infektionssjuk
dom, som kunde undvikits om rent vatten och en
högre närings- och hygienstandard tillförts den
drabbade gruppen och om möjligheter därtill finnes,
kan vi betrakta som onödig.

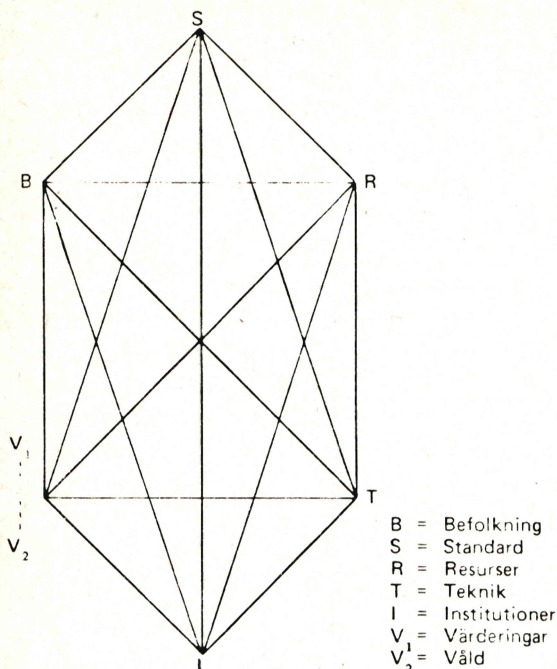
Mellan dessa två extremer, den nödvändiga och
den onödiga döden, finns ett långt kontinuum av
oklara fall. En viss mängd fysiska och psykiska
missfall bland nyfödda, resulterande i en individuell
ofärd som kräver ett viss mått av vård genom hela
livet, kan betraktas som ett nödvändigt tillstånd.
Men helt nödvändigt är det icke. I tidigare samhäl
len blev dessa barn offer för barnamord, med tidig
diagnosticering på fosterstadiet har detta idag
stundom ersatts med aborter. Balansen mellan nöd
vändig och onödig ofärd i samhället beror delvis på
våra attityder till ofärdsfallens rätt att överleva. I
tidigare samhällen var vissa sjukdomar obotliga,
idag kan de, med stor insats av resurser, botas på
fosterstadiet eller under de första levnadsåren. Ba
lansen mellan nödvändig och onödig ofärd i ett sam
hälle beror delvis också på samhällets tekniska nivå
och allmänna utvecklingsnivå.

Distinktionen mellan nödvändig och onödig ofärd
är ingalunda klar. Men den hjälper oss att nå fram
till insikt på en mycket viktig punkt.

Vi måste snart lära oss acceptera att en viss
mängd ofärd, i all synnerhet den som är förknippad
med ålderdom och död, icke går att undvika i ett
samhälle hur mycket vi än försöker. Denna ofärd är
rätt och slätt en del av människans villkor. Om
politikerna väljer det orealistiska målet att söka ut
rota all denna ofärd, blir de tvingade att först ägna
hela stadsbudgeten åt denna strävan, sedan höja

Vi måste lära oss att acceptera att en viss
mängd ofärd, i all synnerhet den som är för
knippad med ålderdom och död, icke går att
undvika . . .

Fig 1. Systemets sju grundelement.

Från GA-K, Lärobok för 80-talet, sidan 185.

skatterna upp mot 100-procentgränsen, och slutligen tvingade att inse att inga medel i världen kan klara upp den uppgift som man stundom får en känsla av att de faktiskt redan gett sig på. Döden kan vare sig Olof Palme eller Gösta Bohman rå på!

Vad jag emellertid vill koncentrera mig på är den ofärd som icke ligger i det individuella livets ändliga natur, utan som är avhängigt av människornas sätt att i social gemenskap hushålla med sina resurser och inrätta sina samhällen.

I tio punkter vill jag systematiskt söka förklara ofärdens etiologi. Jag utgår från den modell jag arbetat ut i min "Lärobok för 80-talet" och som jag tror har relevans i detta sammanhang. Den framgår av figuren här ovan. (*Fig 1*)

Systematik

I. Det finns ett enkelt problem som allt levande, planter såväl som djur och människor, måste lösa, nämligen näringsproblemet, att få tillräckligt med resurser för att överleva. Koppla detta till en enkel evolutionär lag, att allt levande tenderar att föröka sig till gränsen för vad givna ekologiska villkor till-

låter, så finner vi här en första grund för ofärdens, den som för de mänskliga samhällena normalt går under namnet malthusianismen. Allt levande tenderar att expandera till gränsen för vad givna resurser tillåter. På marginalen uppstår ofärd i form av bristande resurser för livsuppehållet. Vi kan således fastslå *en första grund för ofärdens: alltför stor population i förhållande till givna resurser.*

II. Den ofärd som resursknapphet och ekologiskt tryck kan ge upphov till är icke enbart en funktion av mängden individer utan därjämte av individernas genomsnittliga resurskonsumtion. "Virtus consumptiva" är lika viktig som "virtus generativa" i kapp-löpningen med "virtus nutritiva", för att nu något modifierat använda de termer som Malthus föregångare, Giovanni Botero nyttjade redan på 1500-talet.

Andra urgrund för ofärdens framväxt blir alltså: strävan efter en alltför hög genomsnittlig konsumtion i förhållande till givna resurser.

III. Tron att det är det malthusianska spöket som är huvudorsaken till dagens ofärd bland jordens folk är utomordentligt seglivad. Det går icke en dag utan att befolkningsexplosionens spöke luftas i debatten.

Ser man emellertid på Världsbankens senaste siffror finner man att cirka 1 200 miljoner människor år 1975 lyckades överleva på en inkomst som var lägre än 250 dollar om året medan världens genomsnittsinkomst låg på över 1 500 dollar. USA och Sverige drog upp genomsnittet med sina över 8 000 dollars inkomst. Må o minst 5/6 av jordens produktion och 31/32 delar eller ca 95 procent av Sveriges produktion ägnas åt de rikare gruppernas överflöd. Omvänt kan det inte råda något tvivel om att hade dessa 5/6 delar av världsproduktionen ägnats åt att avskaffa den primära materiella ofärden, skulle alla människor på jorden kunnat få det materiellt drägligt. Men då detta icke skedde utan ofärden fortsatt att existera, trots att resurserna för att bota den

Allt levande tenderar att expandera till gränsen för vad givna resurser tillåter.

En av teknikens två huvuduppgifter är att hjälpa oss att öka den ekonomiskt utnyttjbara mängden resurser.

funnits, måste vi supplera våra två första orsaker till ofärden.

Som tredje urgrund till ofärdens framväxt kan vi alltså ange: ojämn fördelning av i och för sig tillräckliga resurser.

IV. Vi måste nu ge oss på den betydligt svårare frågan: hur ska man förklara klagomål på ofärden tvärs igenom vår historia? Hur kommer det sig att samma ofärd, eller åtminstone likartade klagomål på ofärd, dyker upp i de flesta historiska perioder? Hur kommer det sig att fler och fler individer vid högre och högre genomsnittlig resurskonsumtion kan framföra samma klagomål på ofärd i period efter period?

Det är här människan i egenskap av "tool-making animal" dvs som det djur som lärt sig utveckla tekniken, måste föras in i bilden. En av teknikens två huvuduppgifter är att hjälpa oss att öka den ekonomiskt utnyttjbara mängden resurser.

Låt oss ställa upp följande hypotes för den ekonomiska historiens grundläggande förlopp:

Antalet människor expanderar till gränsen för det möjliga vid givna resurser. Därvid uppstår fattigdom och ofärd enligt de tre första reglerna. Genom det sociala tryck som därigenom också uppstår, stimuleras människans uppfinningsriktighet och hon utvecklar ny teknik som hjälper henne att övervinna tidigare resursknapphet. Ester Boserup och Richard Cohen har utvecklat teorier om ett sådant förlopp.

Den nya och högre resursnivån tillåter emellertid en ny expansion av befolkningen och/eller av den materiella genomsnittsstandarden, vilket efter hand, vid given teknik, leder till ett nytt marginalproblem, med en ny omgång bioekonomiska ofärdsproblem, ett nytt socialt tryck som, förhoppningsvis, pressar fram nya tekniska innovationer – på det sätt som oljekrisen tex stimulerade energitekniken – vilka återigen för en period minskar ofärden, tills befolkning och standard ånyo expanderat till

givna tekniska gränser.

I Cannibals and Kings har tex Marvin Harris byggt upp en antropologisk teori i likartade termer.

Historien kan, ur denna modells synpunkt, ses som en evig kapplöpning mellan befolknings- och konsumtionsexplosionerna, å ena sidan, samt resurstillgången kombinerad med den tekniska utvecklingen, å den andra. Ibland släpar tekniken efter. Då blir ofärden stor. Ibland kanske kapplöpningen är jämn. Ibland, i all synnerhet i de rika länderna, där vi numera medvetet satt den tekniska utvecklingen i system, utvecklas tekniken snabbare än befolkning och konsumtionsstandard. Då kan vi så gott som helt utrota den absoluta materiella ofärden.

Som fjärde grund till ofärdens framväxt som kan kombineras med var och en av de tre första kan vi alltså se teknikens alltför långsamma utveckling i förhållande till resursbehov.

V. Den tredje huvudgrenen bakom ofärden betonade den ojämna fördelningen av i och för sig tillräckliga resurser. I ett land som Sverige måste tex resurserna anses tillräckliga för att fylla alla materiella behov eftersom vår genomsnittsinkomst är mer än 30 gånger så hög som maxinkomsten för världens fattigaste miljard. Vi talade där om objektiva biologiska behov jämfört med existerande naturresurser.

Det faktum att de tillgängliga resurserna i alla samhällen fördelas ojämnt ger emellertid upphov till subjektiva känslor av ofärd. Den ojämna fördelningen accepteras som rättvis av en del, i all synnerhet av dem som får de större andelarna. Men den upplevs som orättfärdig av många andra, i all synnerhet av dem som får de mindre bitarna. Detta leder till känslor som de fattigare kallar rättvisa och rikare avundsjuka.

Oavsett hur subjektiv grunden för dessa känslor är, är de objektiva grunder för ofärd. Den lagliga minimallönen i olika delar av världen varierar med

Den ojämna fördelningen accepteras av en del, i all synnerhet av dem som får de större andelarna.

en faktor av 1:30 i stort sett i relation till BNP per capita. Att leva på indisk genomsnittsstandard i Sverige skulle anses som höjden av materiell ofärd. Det torde vara ovedersägligt att denna typ av känslor kan ge upphov till såväl dåliga hemförhållanden för barn som psykosomatiska sjukdomar för vuxna, som oavsett den subjektiva känslorsaken i sig är objektiva uttryck för ofärd.

Som femte huvudgrund till den objektiva ofärdens framväxt torde vi sålunda kunna ange de subjektiva känslor som den objektivt ojämna resursfördelningen framkallar.

VI. Jag nämnde ovan att teknikens ena huvuduppgift är att öka tillgången på ekonomiskt utnyttjbara resurser. Dess andra uppgift är att vara instrument för maktutövning. Större och mäktigare klubbor, pilbågar, bössor, kanoner, raketer och atomvapen ger en grupp människor allt större makt att undertrycka och utsuga andra människor, så att de själva bättre kan lösa sin resursproblem. — Det är ur denna synpunkt fullt normalt att SIPRI har funnit att av jordens 800 000 civilingenjörer arbetar inemot 400 000 för militärsektorn. — Hjulet, hästvagnen, vägarna, bilen, tanksen, flyget och telekommunikationerna ger makten möjlighet att utsträcka sin dominans såväl extensivt som intensivt, över allt större och större sociala enheter. Innanför dessa större sociala enheter uppstår också ständigt mer förfinade sociala skiftningar eller stratifikationer, såväl horisontellt som vertikalt. Skillnaderna i makt, rikedom och status ökar.

Om denna maktutveckling leder till att toppen innanför de sociala enheterna förbättrar sina egna positioner på de nedre lagrens bekostnad kan där nere en brist på resurser uppstå som leder till vad som kallas objektiv ofärd, enligt vår tredje huvudgrund.

De ständigt ökande gapen mellan toppen och botten innanför ständigt större sociala enheter kan också leda till en intensifiering i de känslor av orättfärdighet som enligt vår femte huvudgrund ger upphov till subjektiv ofärd.

När en social grupp söker använda teknikens maktinstrument mot en annan som icke godvilligt finner sig i detta utan som söker tillgripa de tekniska

.....
Klättermentaliteten existerar tvärsigenom de stora sociala enheter i vilka vi idag lever.
.....

maktinstrument som den själv förfogar över, kan konflikter i form av familjestrider, ekonomisk konkurrens, utslagning på arbetsmarknaden, klasskamp, sociala konflikter och tex krig skapa en ytterst intensiv ofärd.

Som sjätte huvudgrund till ofärdens framväxt torde vi således kunna ange de ständigt förfinade instrument för ständigt mer omfattande maktkamper som den tekniska utvecklingen ger upphov till.

VII. Bakom de flesta ekonomiska teorier ligger ytterst banala antaganden om människans psykologiska beteende. Bakom Adam Smith och liberalismen ligger antagandet om "the human propensity to truck, barter and exchange". Bakom keynesianismen ligger vissa antaganden om tex konsumtions-, sparande- och investeringsbenägenheter. Självt har jag, som huvudentagande för mitt nuvarande forskningsarbete, valt vad jag kallar "the psychological propensity to watch up and keep ahead", eller rätt och slätt "klättermentaliteten".

I vad mån denna är genetiskt-evolutionärt betingad kan vi lämna därhän. Den existerar empiriskt i en mångfald former.

Vad jag har sökt visa i andra sammanhang är att denna klättermentalitet existerar tvärs igenom de stora sociala enheter i vilka vi idag lever.

Klättermentaliteten har två viktiga ofärdsförstärkande effekter.

Om vår tillfredsställelse med de materiella tingen är beroende av vår relativa plats i klätterpyramiden och om alla lager i denna pyramid relativt sett höjs ungefärligen lika snabbt så kan man utveckla en lag om en evig subjektiv känsla av missnöje oavsett hur hög den absoluta materiella nivån blir inom hela klätterpyramiden. I den mån detta relativa materiella missnöje kan kallas subjektiv ofärd, bibehålles alltså en sådan konstant oavsett samhällets genomsnittliga rikedom.

Den andra och möjligen farligare effekten av den-

na klättermentalitet är att den leder till en ytterligare knapphet på de begränsade naturresurserna. Eftersom den materiella tillfredsställtheten icke förbättras oavsett vilken genomsnittlig rikedom vi uppnår måste ju tillväxten fortsätta, också på toppen av världens rikedomspyramid. Vårt normala krav i Sverige på tre procents genomsnittlig långsiktig tillväxt, vilket dessutom är oundgängligen nödvändigt om vi ska klara vår fullsysselsättningspolitik, innebär en genomsnittlig tillväxt per person om ca 1 200 kronor om året. Denna vår helt nödvändiga tillväxt är större än hela den genomsnittliga årsinkomsten för världens fattigaste miljard, enligt Världsbankens siffror. Om de som finns i denna miljard växer dubbelt så fort som vi, med sex procent per capita och år, skulle de få en höjning på kanske 50 à 70 kronor om året. Denna tillväxt hos oss kräver självklart mängder av resurser, så mycket att fd utrikesminister Karin Söder för ett år sedan i ett anförande slog fast att ur världens resurssynpunkt är det icke u-ländernas befolkningsexplosion utan i-ländernas konsumtionsexplosion som utgör det verkliga faromomentet.

Därigenom intensifierar klättermentaliteten trycket och knappheten på jordens naturresurser, vilket tenderar att skapa ofärd genom en absolut brist enligt grund 1; den ökar gapen mellan rika och fattiga vilket kan påverka ofärdsskapandet enligt grunderna 2, 3 och 5, samt pressar fram behov av ny teknik som kange upphov till ny ofärd enligt grund 6.

Som sjunde huvudgrund för ofärdens framväxt kan vi således utpeka den psykologiska klättermentalitet som styr mycket av såväl vårt politiska som ekonomiska liv.

VIII. Samspelet mellan de sju ofärdsgrunder jag hittills nämnt, leder som just sades, till en ständig ökad press på jordens naturresurser, på den tunna hinna av jord, luft och vatten som är människans hemvist. Denna press måste lösas ut av ständigt mer avancerad manipulation med naturen genom de åtgärder som vi kallar teknisk utveckling eller "framsteg".

Under långa perioder har vi haft tron att tekniken i huvudsak var av godo ur resurssynpunkt, när vi glömde bort maktaspekterna som behandlades un-

Ur världens resurssynpunkt är det icke u-ländernas befolkningsexplosion utan i-ländernas konsumtionsexplosion som utgör det verkliga faromomentet.

der punkt VI. Vi har trott att vi mer eller mindre ostraffat kunde döda av andra livsarter, vråka ut obegränsade mängder avfall genom skorstenar till luften och genom avloppsledningar och avfallsfartyg i vatten och världshav, att vi kunde anpassa oss till maskinernas och transportmedlens ständigt stigande bullernivåer osv – dvs till allt det som utgjorde teknikens bieffekter i dess bidrag till höjandet av den materiella nivå som vi de senaste 25 åren mätt i mer än en fördubblad bruttonationalprodukt samtidigt som den genomsnittliga livslängden stagnerat och för somliga grupper börjat falla.

Nu inser vi att vi delvis misstagit oss. Varje nytt tekniskt framsteg kan ha sitt pris i ödelagd natur, på samma sätt som varje ny ökning av konsumtionen av elkraft från vattenfallen har sitt pris i form av ytterligare asfaltering, cementering och reglering av de få kvarvarande orörda naturområdena i Lappland. Vid Århus universitets 50-årsjubileum i oktober i år visade professor Eggert Petersen att när bruttonationalprodukten per person stiger, så stiger också alla indikationer på psykisk ofärd och ohälsa, som kriminalitet, inläggning på mentalsjukhus, öppen mentalvård, pillerkonsumtion, invalidpensionering, narkotikadödsfall, alkoholism och självmord. De närmare kausala sambanden känner vi ännu icke, men samvariationen mellan teknisk utveckling och mentala störningar är slående. Ännu större skäl har vi att tro att de rent somatiska sjukdomarna som tilltagit starkt under de senaste fyrtio åren, dvs i första hand hjärt- och kärlsjukdomar, i vilka dödligheten per 10 000 medborgare har fördubblats, och cancer i vilken dödligheten har stigit med gott 50 procent och förväntas stiga långt starkare, är förorsakade av den tekniska utvecklingen och dess stora krav på människornas anpassningsförmåga.

Teknikens så kallade bieffekter, som på lång sikt kan bli huvudeffekter, har tenderat att steg för steg förstöra biosfärens egna naturförutsättningar för

.....

I den politiska polemiken läggs ofta skulden för det som uppfattas som ofärd på de politiska institutioner som dominerar i ett samhälle.

.....

människans existens och välbefinnande, vilket i sig har skapat mängder av den ofärd, som idag gör att politikerna tex klagar stort på sjukvårdskostnadernas explosionsartade ökning i våra samhällen.

Som åttonde grund för vår ofärd skulle jag således vilja ange de negativa, hittills felaktigt som bieffekter ansedda, verkningarna av tekniken på de biosfäriska förutsättningarna för människans existens.

IX. I den politiska polemiken läggs ofta skulden för det som uppfattas som ofärd på de politiska institutioner som dominerar i ett samhälle. Från marxister och Sovjetunionen sägs det att kapitalismens orättfärdiga institutioner är grunden för den mesta ofärden i väst. Från försvararna av de kapitalistiska blandinstitutionerna i väst sägs det ofta att det är socialismens maktförtryck som skapar en stor psykologisk ofärd i öst.

Detta är en ur många synpunkter ytlig polemik. Samhällellas institutioner är nämligen ingalunda något som utgör en isolerad primär grund till ofärd eller till välfärd. Institutionerna är i hög grad strukturellt bestämda av, samtidigt som de inom en given struktur själva bidrar till att påverka de fyra huvudelement i samhället som vi tidigare diskuterat, dvs befolkningstrycket, det materiella standardtrycket, resurstillgången samt den tekniska utvecklingens tre nämnda aspekter.

Samhällellas institutioner kan, om också innanför ganska snäva strukturella ramar, emellertid vara mer eller mindre inriktade på att klara upp eller på att skapa de ofärdsproblem, som genereras av hittills angivna grunder. Om samhällena är utomordentligt högt centraliserade i en politisk och/eller ekonomisk makttopp och dess resurser i första hand används för att tillfredsställa de övre sociala stratanas behov kan detta bidra till att skapa ofärd i botten av samhällspyramiden. Om samhällena, om-

vänt medvetet kanaliserar en stor del av sina resurser till att klara upp de ofärdsproblem som tex den tekniska utvecklingen skapar, kan en del av dessa ofärdsproblem antingen förhindras eller, när de uppstår, delvis botas.

Vår kunskap om dagens oändligt komplicerade samhällen är emellertid så ytterligt begränsad att det torde vara tämligen svårt, för att icke säga hopplöst, att i detalj specificera någon speciell institutionell struktur för våra samhällen kombinerad med metoder för dess införande, som med någon högre grad av sannolikhet verkligen skulle leda till en nettominskning av den samhälleliga ofärden.

Uttryckt på ett något grövre sätt: en stor del av den politiska diskussionen mellan kapitalister, blandekonomer, marxister, maoister och liknande rör sig icke om vetande utan om tro; tro på att det mer eller mindre fredliga eller blodiga genomförandet av speciella institutionella förändringar skall leda till ett mindre mått av ofärd.

Därför torde vi som nionde huvudgrund till ofärdens framväxt kunna ange "ofärdsskapande samhällsinstitutioner", men att konkret ange vilka dessa är och hur de bör förändras för att medföra en nettominskning i ofärden, det kan vi bara göra i undantagsfall.

X. Ytterligare ett element i den totala sociala strukturen till vilket hänsyn måste tas är värderingarna.

Ett samhälles institutioner, och därmed hela dess struktur, bygger på en kombination av våld och värderingar. Våldet som ofärdsskapande faktor har redan behandlats under punkt VI. Men också värderingarna kan påverka de olika huvudgrupperna som ovan nämnts. Om ett samhälle, som vårt, styrs av värderingar som starkt betonar önskvärdheten av ständigt stegrad materiell standard innebär detta att pressen på resurserna och därmed nödvändigheten av ny teknik ökar. Om samhället omvänt styrdes av värderingar som betonar moderation i materiell konsumtion och jämlik fördelning kunde denna press minskas.

Om samhället har en grundläggande positiv värdering av de tekniska framstegen kan ofärden från de negativa biosfäriska biverkningarna bli stor; om

denna hållning är negativ kan ofärden från en otillräcklig resurstillförsel måhända bli lika stor.

Om ett visst samhälle styrs av ideologier som betonar utsugning och orättfärdigheter kan den subjektivt upplevda ofärden växa sig stark; styrs det istället av ideologier eller religioner som betonar existerande fördelningsnormers inneboende rättvisa, naturlighet eller religiösa begrundelse, kan den subjektiva ofärden komma att bli mindre.

Om samhället styrs av utilitarismen, som mest betonar toppens strävan efter lycka, eller av en negativ eller inverterad utilitarism, som fäster uppmärksamheten vid önskvärdheten av att minimera den värsta ofärden, är det möjligt att summan av ofärd i samhället påverkas.

Också värderingsstrukturernas nettoeffekter på välfärd eller ofärd torde emellertid vara ytterligt svåra att på förhand känna till, *varför vi som tionde huvudgrund för ofärdens framväxt knappast kan ange annat än "ofärdsskapande värderingar"*.

Låt oss nu söka sammanfatta våra tio grunder för ofärden i korta satser:

1. En alltför stor befolkning i förhållande till tillgängliga resurser leder till en objektiv ofärd.
2. Strävan efter en alltför hög genomsnittlig materiell standard i förhållande till tillgängliga resurser leder till en objektiv ofärd.
3. En ojämн fördelning av i och för sig tillräckliga resurser leder till objektiv ofärd i form av resursbrist för somliga.
4. En otillräcklig teknisk utveckling leder till att utbudet av resurser blir lägre än efterfrågan, vilket kan skapa ofärd enligt de tre första grunderna.
5. Den objektivt sett ojämna fördelningen av resurser leder till känslor av orättvisa och orättfärdighet vilka medför en subjektivt upplevd ofärd.
6. Teknikens utveckling som instrument för en ständigt mer utvidgad maktkamp i ständigt större effektiva sociala enheter leder till nya former av stundom ytterligt intensiv ofärd.
7. Klättermentaliteten ökar de flesta andra orsakerna till ofärd.

8. Teknikens negativa effekter på de biosfäriska förutsättningarna för människans existens ökar ofärden.

9. Ofärdsskapande samhällsinstitutioner, liksom

10. Ofärdsskapande värderingar bidrar till att skapa och öka ofärden.

Låt mig avslutningsvis vara djärv nog att försöka en subjektiv värdering av vilka faktorer som är av störst betydelse för Sverige, sådant vårt svenska samhälle fungerar idag.

Någon objektiv resursbrist pga för stor befolkning eller ens pga ojämн fördelning kan icke sägas vara något problem för vårt land. Grund 1 och 3 är således borta. Däremot kan man med fog hävda att vi har en i förhållande till våra resurser alltför hög genomsnittlig materiell standard, vilken ständigt höjs pga klättermentalitetens verkningar, vilket pressar fram behovet av ny teknik, varför vi också där pressas till att ligga på marginalen. Punkterna 2, 4 och 7 samverkar således till att skapa en grund för ofärden. Punkterna 9 och 10 är så oklara, nästan grötiga, i vår förståelse att det här måste lämnas åsido som primärgrunder. Vilket givetvis inte betyder att de är oviktiga, endast att vår kunskap om nettoeffekterna av olika förändringsförslag är ytterligt ringa.

Återstår punkterna 5, 6 och 8 vilka jag skulle vilja hävda är de väsentligaste ur dagens aktuella ofärds-situation, där de omedelbara politiska åtgärder kunde sättas in.

Jag skulle vilja hävda att så gott som all ofärd beror på upplevd resursbrist i dag i Sverige och är av rent subjektivt slag och hänger samman med de känslor som den ojämna och som orättvist upplevda fördelningen ger upphov till. Det går inte att hävda att i ett land där genomsnittsinkomsten ligger över 40 000 kronor och knappast någon kommer under, säg 12 500 kronor, en resursbrist föreligger när 1,2 miljarder människor, enligt Världsbanksstatistiken, kan klara sig på 1 250 kronors inkomst om året, eller 1/10 av den lägsta i Sverige. Allt vårt myckna tal, som givetvis alla politiker hänger sig åt, om de eftersatta gruppernas ekonomiska olycka, hänför sig till subjektiv och icke till objektiv resursbrist.

Vilket som tidigare betonades, icke på något sätt förhindrar att denna subjektivt upplevda ofärd kan ta sig uttryck i högst objektiva resultat, som självmord, psykisk ohälsa eller psykosomatiska sjukdomar.

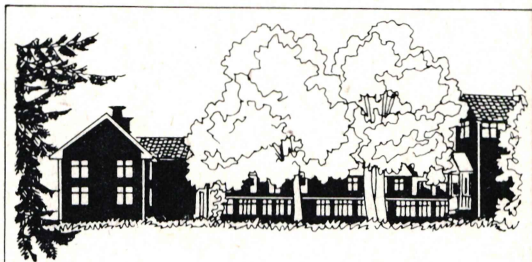
Grund nummer 6, tekniken som maktinstrument, anser jag också ytterligt viktig idag. Detta instrument används inom Sverige framför allt i konkurrensen mellan olika företag. Det är denna faktor som står för utslagningen på arbetsmarknaden och för de hastiga omställningar som äger rum inom hela samhället, och som många människor rätt och slätt icke orkar med, med diverse objektiva ofärdsresultat som följd.

Slutligen skulle jag vilja hävda att grund nr 8, dvs teknikens negativa följder för biosfären, är den grund som idag skapar de flesta klart identifierbara ofärdsfallen. Vi vet att luften vi andas är delvis förgiftad, att fler och fler rapporter anger att vi kan få cancer också av det vatten vi dricker, att mer och mer cancerogena kemikalier vräks ut över den jord på vilken våra livsmedel och vår skog framställs. Vi vet att fler och fler kemiska tillsatser används i tillverkningskedjorna i den industriella mat vi nu får i oss. Vi vet att bullret redan vid det låga värdet av 40 decibel minskar lekande barns koncentrationsförmåga, att buller i bostadsområden leder till psykiska sjukdomar, att bullar vid flygplatser tycks kunna skapa dels en markant överdödlighet dels en våldsam ökning i skrumplevern – sannolikt därför att man dövar bullernervositeten med alkohol. Men nästan intet görs mot bullret, som via ett av våra sinnesorgan stör hela vårt nervsystem. Och bullret är en av teknikens naturligaste bieffekter, då teknikens kärna är att mänsklig arbetskraft ersätts av mer eller mindre bullrande instrument. Vi vet att hjärt-, kärl- och stressjukdomar är på starkt stigande, att cancerfrekvensen ökar och en cancerbomb kan brisera inom de närmaste två decennierna, samt också att WHO har fastslagit att nästan all cancer är miljöframkallad.

Med andra ord, två av de tre värsta ofärdsgrunderna i Sverige idag hänger, enligt min bedömning, direkt samman med den tekniska utvecklingen. Denna i sin tur drivs emellertid framåt av den klättermentalitet, som tillsammans med en alltför hög

och ständigt stigande genomsnittlig materiell standard ger upphov till en marginell press på resurserna också i vårt ytterligt högt utvecklade tekniska samhälle!

Jag tvingas därför att sluta med att upprepa mina gamla käpphästar: skall vi minska den klart iakttagbara ofärden i dagens Sverige måste vi nog söka efter en sådan samhällsstruktur och sådana samhällsvärderingar som dämpar intensiteten i klättermentaliteten, som därigenom dämpar tillväxten i vår genomsnittliga materiella standardnivå, vilket minskar det marginella trycket på naturresurserna, vilket minskar behovet av ny teknik, vilket enligt resonemanget ovan skulle minska den ofärd som hänger samman med dagens ohämmade tekniska utveckling. Kontroll av den tekniska utvecklingen, och med den bakomliggande samhällsutveckling som ständigt pressar fram krav på ny teknisk utveckling, måste således ställas i centrum för diskussionen om vår växande ofärd!

Rekreation, konvalescens

- Aktivisering, rehabilitering av rörelsehindrade, konvalescenter och andra sjukdomsgrupper.
- Goda behandlingsresurser under ledning av läkare och kompetent sjukvårdspersonal.
- Stimulerande samvaro i traditionsrik bergslagsmiljö – anpassad till nutida krav på komfort och trivsel.
- Möjligheter till rekreation och motion, omväxlande lactovegetabilisk kost.

Nyhyttan
KURORT OCH ENSKILT SJUKHEM